

Tévút az ukrán nyelvpolitikában

CSEERNICKÓ ISTVÁN – HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA – KARMACSI ZOLTÁN –

MÁRKU ANITA – MÁTÉ RÉKA – TÓTH-OROSZ ENIKŐ, Tévút az ukrán nyelvpolitikában:

Ukrajna törvénye „Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról” (elemző áttekintés).

Termini Egyesület, Törökbálint, 2020. 96 lap

A kárpátaljai magyar nyelvészek által írott kötet PETERI LAIHONEN előszavával (7–10) kezdődik, melyben megállapítja, hogy Ukrajnában a nyelvpolitikát nagymértékben érzelmek és indulatok terhelik, a nyelvi jogi szabályozások kidolgozása közben a kijevi parlament üléstermében zajló ökölharcokról szóló hírek az egész világot bejárták.

A kiadvány aktuális nyelvpolitikai kérdésekkel foglalkozik, a 2019-ben Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által elfogadott Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról szóló törvényt elemzi. Az új jogszabály kötelezően előírja az államnyelv használatát a társadalmi élet minden területén, és korlátozza a kisebbségi nyelvi jogokat, a kisebbségi nyelvek oktatási nyelvként való használatát is. A kisebbségi nyelven domináns gyermekek erőszakos átirányítása az ukrán nyelvű képzésre, a többségi kultúrára nem veszi figyelembe a kisebbségek alapvető nyelvi jogait. A törvénybe foglalt rendelkezések ellentétesek az ukrán kisebbségek (köztük a magyarok) érdekeivel, és nem egyeztethetők össze Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásaival sem. A jogszabály nem oldja fel a nyelvi kérdés körül kialakult társadalmi feszültséget, hanem további konfliktusok forrása. A törvény tévút az ukrán nyelvpolitikában.

A kötet öt fejezetet tartalmaz, 170 pontba foglalva részletesen elemzi a 2019-es ukránjai államnyelvi törvényt.

A bevezetésben az ukrániai nyelvi helyzettel ismerkedhetünk meg (11–22). A nyelvi kérdés Ukrajnában erősen politizált, amire a kutatók, nemzetközi szervezetek szakértői (többek között a Velencei Bizottság) is rámutattak. A nyelvi konfliktusokat ürügyként használták fel az orosz–ukrán háború, a Krím megszállásának és az Ukrajna keleti régióiban dúló, több ezer halálos áldozattal járó fegyveres konfliktus kitöréséhez is.

Szovjetunió fennállása idején az orosz nyelv erősebb támogatásban részesült a Szovjetunióhoz tartozó Ukrajnában, mint az ukrán és más nyelvek. Szovjetunió széthullása után az 1991-ben függetlenné vált ukrán államban az orosz közösség kisebbségi helyzetbe került. Ukrajnában az ukrán az egyetlen államnyelv, a kisebbségi kérdés csaknem egyetlen jelent az orosz közösség ügyével, az ukránok és az oroszok mellett a többi etnikai vagy nyelvi csoport aránya nem számottevő. A táblázatok és ábrák szemléletesen mutatják Ukrajna lakosságának anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlását a 2001-es népszámlálás adatai alapján: az ukrán nemzetiségű többség (77,82%) mellett az orosz nemzetiségű kisebbség (17,28%) a legszámottevőbb, az egyéb kisebbségekhez (krími tatár, moldáv, magyar, román, bolgár stb.) tartozók aránya alacsonyabb (4,9%). Jelentős eltérés van a lakosság nemzetiségi és anyanyelvi összetétele között. Ukrajna anyanyelv szerinti megoszlása a következőképpen alakult 2001-ben: ukrán (67,53%), orosz (29,59%), egyéb (2,88%). Az államszervező ukrán etnikum a nyelvek nyilvános, szimbolikus terében kizárólagos szerepre törekszik, ami konfliktusokat eredményez. Az ukrániai nyelvpolitika az ukrán nyelv pozícióinak

megerősítését tekinti egyik legfontosabb céljának. A jelenlegi központi nyelvpolitika kizárólag az ukrán államnyelvet támogatja, de nem védelmezi a kisebbségi nyelveket.

A második fejezetben az 1989–2012 között jóváhagyott ukrainai nyelvtörvényekről olvashatunk, melyek szabályozták a nyelvhasználatot (23–39). A kötet szerzői a tárgyalt törvényeket a vonatkozó irodalomból vett hivatkozások segítségével is interpretálják. A következő nyelvtörvényeket elemzik: Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság nyelvéről (1989), A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ratifikálásáról (1999, 2003), Az állami nyelvpolitika alapjairól (2012). Azt vizsgálják, hogy az egyes törvények hatálya milyen nyelvekre és közigazgatási szintre terjed ki, az ország lakosságának mekkora hányadát érinti, milyen demográfiai küszöböt szab a kisebbségi nyelvek hivatalos szituációkban történő használatához. Például a 2012-es törvény szerint akkor használhatók a szóbeli és írásbeli ügyintézésben a hivatalokban, helyi önkormányzatokban a regionális vagy kisebbségi nyelvek, ha anyanyelvi beszélőik aránya eléri a 10%-ot egy adminisztratív egység területén (2001-ben Kárpátalja megyében csaknem 13% volt a magyar anyanyelvűek aránya). A helyi önkormányzatoknak határozataikat az ukrán mellett kisebbségi nyelven is publikálniuk kell. Bizonyos feltételekkel mind a négy törvény lehetővé teszi az államnyelv mellett a kisebbségi nyelvek megjelenését a nyilvános szférában.

A publikáció legerjedelmesebb része a 2019-es Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról szóló törvény elemzésével foglalkozik (40–74). Az egyes alfejezetek értelmezik a törvény elfogadásának körülményeit, a preambulomot, az ukrán nyelv státuszát; bemutatják a nyelvek használatát a nyilvános szféra, oktatás, igazságszolgáltatás, közigazgatás, tömegtájékoztatás, kultúra és sport területén; valamint tárgyalják az államnyelvi törvény megsértésével összefüggő szankciókat, büntetéseket is. A kijevi parlament akkor szavazta meg az államnyelv védelméről szóló törvényt, amikor már nyilvánvaló volt, hogy Ukrajnában új politikai korszak kezdődik, a 2014–2019 között az országot kormányzó politikai tábornak (a vesztés elnökválasztás után) át kellett adnia a hatalmat. A hatalom képviselői nem folytattak konzultációkat a nemzeti kisebbségek képviselőivel a törvény szövegéről. Ukrajna megszegte a nemzetközi egyezmények (a Karta és a Keretegyezmény) ratifikálásával vállalt kötelezettségeket. A 2019-es törvény visszalépést jelent a korábban említett törvényekhez képest, mivel minden nyilvános szinten kötelezően előírja az államnyelv használatát, erősíti az ukrán nyelvet az etnikumok közötti kommunikáció nyelveként, korlátozza a kisebbségek számára az anyanyelven történő oktatás jogát, a magánéletbe és az egyházi szertartások közé szorítja vissza a regionális vagy kisebbségi nyelveket. A törvény előírja, hogy a földrajzi neveket az ukrán nyelvből írják át (transzliterálják) más nyelvekre, így kizárja a helynevek kisebbségi nyelveken való hagyományos használatát. Az államnyelv támogatására irányuló intézkedések korlátozzák a kisebbségekhez tartozó személyek nyelvhasználati jogait. A törvény az ukrán nyelv hierarchikus fölényének biztosítását szorgalmazza, ami nyelvi diszkriminációhoz és az állampolgárok közötti egyenlőtlenséghez vezet.

A negyedik fejezet Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásait és az államnyelvi törvény összeegyeztethetlenségét taglalja (75–91). A szerzők ismertetik a Szakértői Bizottság (Committee of Experts of the European Charter for Regional or Minority Languages) 2017-es független értékelését, amely Ukrajnának a Karta ratifikációja során vállalt kötelezettségeivel foglalkozik a kisebbségi nyelvek vonatkozásában. A jelentés eredményei szemléletes táblázatokban is megjelennek, a kisebbségi nyelvek használatára

utalnak az oktatás, igazságszolgáltatás, közigazgatás, tömegtájékoztatás, kultúra, gazdasági és társadalmi élet, határokon túli cserekapcsolatok területén. A független nemzetközi testület értékelése alapján jól látható, hogy Ukrajna 2017-ben sem teljesítette a nemzetközi kötelezettségeit a kisebbségi nyelvek használatára vonatkozó jogok érvényesítését illetően. A 2019-es ukrán államnyelvről szóló törvény tovább korlátozza a kisebbségek nyelvi jogait, amire a Velencei Bizottság is felhívta a figyelmet. A szakvélemény szerint felül kell vizsgálni az államnyelvről szóló törvényt, és összhangba kell hozni Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásaival, különös tekintettel a Keretegyezményre, a Kartára, az Emberi Jogok Európai Egyezményre.

Az ötödik fejezet tartalmazza az összefoglalást, következtetéseket (92–93), s ezt követi a felhasznált források jegyzéke (94–96).

A világhálón is olvasható három nyelven (magyar, ukrán, angol nyelven) megjelent kiadvány különböző tudományterületek (nyelv-, történet-, politika-, jogtudomány, szociológia stb.) számára számos tanulsággal szolgál, szakszerűen elemzi a nyelvpolitika és nyelvhasználat közötti összefüggéseket. Bízunk benne, hogy a kötet hatással lesz az ukrán kisebbségi nyelvpolitika alakulására és a kisebbségi nyelvi jogok fokozottabb támogatására is Ukrajnában.

BAUKO JÁNOS
Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Búcsú Nyomárkay Istvántól (1937–2020)

Életének 84. évében, 2020. augusztus 5-én távozott közülünk Nyomárkay István akadémikus, professor emeritus, a hazai és a nemzetközi szlavisztika kiemelkedő képviselője. Az elhunyt tudósban a Magyar Nyelvtudományi Társaság alelnökét, a Magyar Nyelv szerkesztőbizottsági tagját gyászolja.

Nyomárkay István Budapesten született 1937. március 16-án, de gyermekkorát 1948-ig Makón töltötte. Erre az időszakra az ott átvészelt háborús évek ellenére mint nyugodt, békés gyermekkorra emlékezett vissza. 1948-ban a család Budapestre költözött, így középiskolai tanulmányait már a fővárosban, az Eötvös József Gimnáziumban végezte. 1955-ben érettségizett, de akkor első nekifutásra nem vették fel az ELTE magyar–latin szakára, így tanulmányait 1956-ban kezdhette meg, a magyar mellett immár nem az eredetileg óhajtott latin, hanem – a hazai szlavisztika későbbi nagy nyereségére – az akkori nyelvhasználatban délszláv, vagyis szerbhorvát szakon. A nyelvet gyakorlatilag is itt kezdte elsajátítani, de kiváló tanulónak bizonyult, így hamarosan felhívta magára tanárai figyelmét, akik közül elsősorban Hadrovics László fogadta szorosabban vett tanítványai